

A FERTŐSZENTMIKLÓSI URADALOM RENDEZÉSE 1719-BEN.

Ma *süttöri uradalomnak* nevezzük.

A mult század előtt egységes önálló nagybirtokot, sem egyik sem másik néven, nem képezett.

Szervezetét 1719-ben az alább közlött utasítással nyerte; mely szervező utasítás kapesán alkalmoszerűnek tartunk itt az új rendezés előzménye- és következményeiről is egyetmást közleni.

Szent-Miklós, Csapod és Endréd, a szerdahelyi, süttöri és saródi részjószággal, s a göbösi pusztával egyetemben, azon birtokok közé tartozott, melyeket 1680 óta Széchenyi György érsek, 1700-tól fogva pedig a máriacelli benczések birtak zálogban Eszterházy Pál nádortól, ki a zálogbirtokos szerzet 1712-ben meghosszabbított szerződésének lejártát maga meg nem érhetette már; a következő év tavaszán meghalt. Ősi és szabad rendelkezésére álló összes szerzett javaiból Gábor, Mihály és József fia részére három elsőszülöttségi hitbizományt alapított. De Gábor fia még ő előtte sirba szállt.

E körülmény vonta maga után a nádor abbeli intézkedését, hogy 1713-ban alkotott pótvégrendeletével összes vagyonát kétfelé osztsa; mely végintézkedése értelmében Ausztria, továbbá Sopron-, Mosony-, Győr- és Vasvármegye területén fekvő javait hitbizományi jelleggel Mihály, minden egyéb jószágát pedig, ugyancsak hitbizományképpen, József fiára hagyta, kimondván egyszersmind a kölcsönös öröklést, ket-tejük között az esetre, ha egyikök fiutód nélkül maradna.

Fiutódja csak Józsefnek maradt Gileis Mária Octávia bárónővel 1707. május 22-én kötött házasságából; s e szerint a fraknoi Eszterházyak hercegi ágának ő — a legifjabb fivér — lett fentartójavá.

Családfői szereplése azonban igen rövid tartamu volt. Már 1721 június 7-én meghalt. Nagy jövőjü gyermekeinek neveléséről tehát személyesen nem gondolkodhatott. Annál nagyobb gondosságot fejtett ki ez irányban Mária Octávia hercegné, ki fiatalon elhunyt férje után negyven éven tul viselte az özvegyi fátlyolt.

Az ő szeretetteljes vezetése mellett fejlődtek oly kitünő férfiakká József herceg fiai: Pál Antal és Miklós tábornagyok.

Atyjok végintézkedése szerint az általa 1719-ben kiváltott szentmiklósi uradalom, melyhez Agyagost és Hegyköt is ő applicálta, *ad vires investiturae* az ifjabb fiura Miklósrá szállt.

S a hős Miklós még nagynevű bátyja életében szentmiklósi birtokán, — kedvencz süttöri vadászkastélyában, — szokta kipihenni diadalmas hadjáratai fáradalmait; midőn pedig Pál Antalnak gyermektelen elhunytával maga lett a hercegi hitbizomány birtokosává, ő varázsolta ezen előtte koraiifjúsága idejétől kedves vadászkastély helyébe azt a tündéri palotát, mely 1766 óta *Eszterháza* név alatt a művelt világ méltó csodálatának tárgya lőn.

Akkor építtette azt a költséges műutat is, mely új kastélyától a Hanyáság ingoványai között a szomszéd Mosonymegye területére visz át. S ugyancsak neki köszönhető a szentmiklósi — *ma süttöri* — uradalom jelentékeny területi gyarapodása. Mert ő szerezte meg mellé Széplakot, melyet Széchenyi Zsigmond gróf özvegyétől 1771-ben váltott ki, hozzácsatolván egyszersmind a hegyközi Széchenyi-féle erdőrészt, melyért akkor saját hegyközi jószágát adta cserébe.

A széplaki birtokkal is növelt nagy uradalomnak valamennyi tartozéka ma *Süttör, Széplak, Vittnyéd, Szergény, Szent-Miklós, Saród, Csapod, Göbös, Endréd, Agyagos, Boz* és *Hidegség* határában összesen huszonkétezer kataszteri holdnál többre terjed. Első szervezetének alapvető szabályzata itt következik.

*

Instructio pro Provisore Bonorum Szent-Miklós.

1.

Ezen jószág, sok időtől fogvást, sok zálogos urak között kézzől kézre járván, sok abususok s praejudiciumok jöttek be azon possessoroknak vigyázatlansága miatt; melyhez képest igyekezni fog a tisztartó, nem^o hirtelen hanem idővel, oly rendtartást hozni be, valamint a regultált dominiumokban vagon.

2.

A régi urbáriumot pro fundamentali informatione vévén, az egész jószágban mind ép, mind pusztá sessiókat szükséges lészen, — a mint rendszerint feküsznek, — névről névre conscribálni, világos distinctióval, melyikben hány egész, vagy fél, vagy fertály sessiók zsellér vagon, *Hoffstatt*, pertinentiával vagy pertinentia nélkül?

Item hány vetőre való mezeje vagon, mely helységnek? Mennyi hold földje vagon, melyik sessiónak?

Item a sessio után való földeken kívül *Überland-Äcker* vagy *Wiesen* vannak-e a határban? És mennyi capacitásu; honnan származott az, hogy azon hold földek nem sessiókhoz applicálva és subdividálva vannak, hanem kézzől kézre szabadon eladassanak? *Dienstschuldigkeit*-ot fizetnek-e az uraságnak azon *Überland-Grund*ról, valamint más jószágokban szokás az, akár szántóföld, akár szőlő, akár rét legyen, ezeket darabonként szükséges lesz conscribálni, hogy szép distinctióval új urbáriumot lehessen erigálni, melyben az egész *Überland-Grundstück* darab-ról-darabra beirattassanak és úgy a possessorok *Gverek* váltására szoktattassanak.

Mely végre *Ambtbéli* pöcsétet is fog tartani az uraság, hogy mind a házak, mind mindennemű *Überland-Grundok* és szőlők azután az *Ambt-beli Gver* alatt legyenek.

A régi urbáriumhoz köll pedig alkalmazni ki mennyi adót fizet Szent-Gvörgy és Szent-Mihály napra pénzből és victualibus? *Item* száraz koresmapénzt? Az is föl van téve, minden irtás hold földtől dézsmán kívül mit tartoznak fizetni pénzül. Csak a *szentmiklósi* határban is az urbáriumnak specificatioja szerint ezerszáz egynehány irtás hold földnek köll találtatni.

5.

Vannak feles inscriptionalis fundusok is ezen jószágnak minden falujában, melyek nagyobb részét nemesek birják, s pusztákat is; de talán parasztemberek is. Sőt némely nemesek jobbágyi házakat is birnak. Ezen inscriptionalis házakat is névről névre köll conscribálni, úgy az ép, vagy pusztá jobbágy fundusokat is. Melyik inscriptionalista hányat bir? Ebben foghatni világosságot az ó-urbáriumban is. Azt köll indagálni, melyik inscriptionalista mennyi számu földeket, réteket, avagy szőlőt bir, s ezen appertinentiák régtől fogvást tartozandók-e azon inscriptionalis fundusokhoz? vagy csak adóul más jobbágyházaktól vették el s a magok inscriptiójához applicálták? Melyet csak innét lehetne észrevenni, ha találkoznának öreg emberek, a kik emlékeznek, hogy valamely darab szántóföldtől vagy szőlőtől fizettek-e valaha annak előtte dézsmát s a szőlőktől hegyvámot? *Item* melyik inscriptionalista mennyi *Ueberland-Grund*ot bir, s fizet-e attól dézsmát és adót az ó-urbárium szerint? Ezt nem azon inscriptionalista nemesektől (mert magok ellen megmondani nem tartoznak), hanem régi öreg lakosoktól kell investigálni, connotálni, mely ép vagy pusztá parasztsessiókat bir melyik nemes ember? Azon sessióknak minden pertinentiájokat is specificálni köll, és a puszták után való szántóföldeket is, magok vetik-e a possessorok, vagy másoknak kiadják? S az olyan puszták után megadják-e a dézsmát vagy sem?

4.

Ezen urasághoz tartozó szőlőhegyeken az egész szőlőket rendszerint conscribálni kell névnek nevezetéről, melyik szőlőt ki birja, akár parasztember, akár nemes legyen az; melyik szőlőtől mennyi hegyvámot ad? S ha valamely szőlőtől se hegyvámot, se dézsmát nem adnak, az öreg emberek examináltatni fognak, hogy az olyatén szőlőktől nem fizettek-e valaha hegyvámot vagy dézsmát a régi possessorok?

5.

Sok szép tilos erdei volnának ezen uraságnak, majd mindenik helyben; de az előbbeni uraknak gondatlansága miatt szomorú szemmel kell nézni, az egész erdők miképen vannak kivágva és kipusztítva.

Ahhoz képest a tiszt informatiót vévén ezen erdőkről és határokról, és azokat privatim megjárván: ha valahol az uraság falui és a szomszédok között praetensió lenne, annak kérdését és fundamentomát szorgalmasan fölírja, s a tilosakat oly renddel és büntetéssel fogja tilalom alatt tartani, a mint más uraságokban e szép szokás és rendtartás observáltatik.

6.

Ezen jöszágban feles német jobbágy már is mivel majd minden helyben. Ha másfelé pusztaségi sessionok vannak, a mennyire lehet, azokat is német jobbágységgel köllene megszálltatni, s mentül hamarabb szép rendtartást lehet a község közé behozni, valamint a német dominiumokban vagyon. Ezek mellett a magyar jobbágy is megtanulja a *Gvéreknek*

.....

7.

Hogy irigység és panaszkodás ne legyen a jobbágységek között, és a pusztaségi helyekre is hogy hamarabb találkozzanak jobbágységek, a sessionoknak conscriptioja meg lévén, melyik egész, vagy fél, vagy fertály hely házra tartozandó szántóföldeket és réteket proportió szerint egyarányosan tenni, az *Überland-Grundokon* kívül, melyeket pénzen szoktak egymás közt venni és eladni.

8.

Poin-Rechtet Szarukőnek, vagy más jöszágnak példájára be köllene hozni, és a minemű jó rendtartást ezen jöszágban praktikáltathatni más szerint, a punktumokat a méltóságos grófnak pro confirmatione köllene praesentálni.

9.

Ezen jószágban mindennemű mezei és kerti vetésekből, borból, bárányból, kecskefőtől, méhtől, makkra hajtott sörtésből való dézsma a földesurat illeti in natura; melyért esztendőként Szt-György napján a nemes győri káptalannak avagy püspöknek százötven forint árendát tartozik fizetni. Azért azon árenda letételének terminussát a tiszt esztendőként observálni fogja. Dézsmáláskor pedig, hogy az uraság a parasztemberek hitelensége által meg ne csalattassék, a tiszt oly rendet fog tartani, valamint a szarukői jószágban vagon.

Learatva lévén a mező, mindjárt meg legyen a dézsmálás, hogy a szegény ember is eltakaríthassa a mezőről a maga életét.

10.

Mivel pedig ezen józágnak egyik principális jövedelme szántásból és vetésből vagon, legeslegelőször az egész határokon való szántóföldeket és réteket, melyek az uraság majorjához tartozandók, hány holdból állanak, conscribálni és vetőmezőkre elrendelni kölletik.

Nem annyira a vetésnek szokásában áll a jó hasznos majorság, mint abban, hogy jól trágyázott és szépen készítettett földben s observált időben (se nem későn, se nem idő előtt, hanem azon földön való szokás szerint idejében) menjen véghez mind az őszi, mind a tavaszi vetés.

A szántóföldeknek természetét observálni kölletik, melyekben szokott tiszta buza s melyekben tiszta rozs, tavaszi pediglen melyikben árpa és zab inkább teremni. Azután az aratásnak ideje eljövén, azt mentül ideiben végbe kölessék vinni, hogy a sok mezőben gyakran járó nagy szelek a lábön levő érett gabonának szemét ki ne verjék. Learatva lévén pedig a gabona, minden késedelem nélkül a pajtákba be kell hordatni, hogy a gyakran történt sok esők miatt nagy kárt ne valljon a learatott gabonában.

11.

A marhának tartása másképen is hasznos, de a trágyázatja szükséges a majorságbeli földeknek kövértésére is.

Juhtartás Csapodon, Szt.-Miklóson, Szerdahely között vagon, de hozzája adhatni az endrédi határnak is alkalmatosságát. A nevezett négy rendbeli határ ötezer darab juhot télben nyárban capax az uraság számára kitartani. Ahhoz képest esztendőnként szükséges lészen ezen oeconomiát szaporítani s a juhászok contractusit úgy köll accomodálni, a mint a hegykői józágnak contractusa. A kinek $\frac{2}{3}$ öreg és $\frac{1}{3}$ fiatal juh adatik kezére: haszon és kárvallás, mind telendő költség, őket illeti, s

általában árendát ad minden darabtól 75 d. és azonkívül általában a juhok egész számától, minden száztól tiz fiatal bárányt, szaporításra valót, mely fiatalokat minden Szent-Mihály napjára a juhok előbbeni számához hozzávenni és más esztendőre is a szaporított számot a megírt contractus szerint fizetni tartozik.

Ellenben az uraság ad nékie minden százra, négy marhával öt robotos *szekér*, avagy két marhával *nyolcz* robotos *szekér szénát*, szalmát pedig anynyit, a mennyire szüksége leszén.

Azonban a czelli barátok által resignált juhok száma fel van ugyan az inventáriumba véve, de error történt a specificációban; mert több szám juh találkozik, mint sem az inventárium tartja. Mely punctumot az iránt meg köll corrigálni, a mint particuláris írásban van a tisztartó eleibe adva a directió és instructió.

12.

Fejős teheneknek majorsága Sötörön kezdve lévén, száz fejős tehenet lehet oda beszállítani.

Khászmachernek contractusát ki kell adni, még hasznosabb contractust lehetne a jövőendőben behozni, mostani időre már applacidálva vagyon egy fejős tehéntől való árenda, ugymint: 15 itcze olvasztott vaj, turóért két forint; a borju az uraság számára fölneveltessék.

Egy tehenre ad az uraság *egy* (két ökörrrel robotos) *szekér sarjut* és szalmát a mennyi szükséges.

13.

Makkos erdőkre nézve nem utolsó majorság a sörtéseknek tartása és szaporítása. Ha pedig telelő makk valamely esztendőben elegendő nem terem, a tiszt idején provideálni fog télen által való kitartásukról. Gabona vagy árpabéli szem ne vesztegettesék, hanem feles tőköt termeszszen, rozspolvát pedig malátával hozzákevervén, úgy köll szorgalmatoskodni, a mint legjobban kitelik ezen jószágban.

14.

És minthogy széna nemcsak az uraságbeli majorság-marhának kitartására, hanem a méltóságos gróf esztendőkénti bécsi szükségének provisiojára feles kívántatik: szorgalmatos gondja leszén azért a tisztnek, hogy az uraságbeli réteket mindenütt az erdőkben szaporítsa s nemcsak az uraságbeli réteket (először juniusban, másodszor pedig szeptemberben) megkaszáltassa és a szénát, sarjut szorgalmatosan fölgyjűj-

tesse, hanem a kapuvári, erdőkben mentül több fűvet szerezzen és kaszáltasson, s a szénát fölvétesse. Nagy quantitása lévén szénának és sarjunak, a mennyire a jobbágyság rá nem érkeznek és elégtelen volna takarítására: a tiszt esztendőnként értésére adván a méltóságos grófnak, mennyi pénzes kaszás kívántatnék a jobbágyság segítségére, várni fog ő méltósága resolútiójától és értésétől.

15.

A jobbágyságnak héti munkája hetenként subreparciáltassék, és semmire másra, hanem egyedül az uraság oeconomiajának folytatására applicáltassék. A tisztnek magok lovaira, provisiójok rendelve lévén, magok alkalmatosságán tartoznak utazni.

Lajstrom conscribáltatván: a jobbágyoknak minemű erejek vagyон marhából, és mennyi erejek kézi munkából, az ispán minden héten lajstrom szerint tartozni fog számot adni mindennemű rendelt oeconomiajáról a héti munkának; mely heti lajstrom az *Ambtban* conserváltassék, parancsoltatik.

16.

Az egész jószágban a korcsmák egy fertály esztendeig a községet, három fertály esztendeig az uraságot illetik. Ez sem lévén utolsó jövedelem szorgalmatos gondja lesz a tisztnek, hogy jó itallal egész esztendő által provideálva legyenek a korcsmák.

Az az akarítja a méltóságos grófnak, hogy csobánczi jószágának bora is fölhozattassék.

Mivel nyári hónapokban gyakran szoktak megfordulni azon csobánczi borok, ehhez képest a községgel jó volna végezni, hogy a három hónapi korcsmáláskor is folynának azon borok, úgy hogy a korcsmabéli nyereséget és a boroknak az árát az uraság venné be a korcsmárosoktól.

17.

Szép nagy szöllei voltak a sz.-miklósi hegyen az uraságnak, melyek nagyobb darabja pusztára maradott a czelli barátok alatt.

Szorgalmatos gondja lészen azért a tisztnek ezen szöllőre, hogy a jószágnak ereihez képest jól munkáltassék és gyarapítottassék.

18.

A sör- és pálinka-főzésből más uraságokban nagy haszon szokott lenni.

A miglen pedig új regulált sörfőző-háznak fölépítését resolválni fogja a méltóságos gróf, addig a mostani sörfőzőházban a sörfőzést árendába lehet adni a sörfőzőmesternek, a mint más uraságokban szokás, legfőképpen, ha megocsodik az árpa. Minden akó sörből fizet a sörfőző az uraságnak hat-hét garast, legalább öt garast. *Item* a egészben az uraság marháinak szokott járni.

Oly rendtartás legyen azért, hogy minden héten inventáltassanak és fölrattassanak a főzelékek, úgy a főzött sörnek akószáma is, hogy az uraság meg ne csalattassék az akók számában.

A midőn keleti vagyon a sörnek, az uraság korcsmáját providéálni köll; mert a kiárult sörnek annyi része ujonnan illeti az uraságot, a sörfőzőmesternek árendáján kívül.

19.

A molnár negyedes legyen, avagy általában árendás. Contractust tehessen.

A hol tizenhatodik rész malomvámot vesznek, ott minden keréktől száz forintot szoktak fizetni; a hol pedig tizedik rész malomvámot vesznek, ott száz tallér árendát adnak.

Az uraság számára való őrlést vám nélkül tartózzék a molnár végbevinni.

20.

A mint az urbáriumból kitetszik, azelőtt nagyobb árendája volt a a szentmiklósi és csapodi vámnak, mintsem a czelli barátok alatt.

Azon köll azért lenni a tisztnek, hogy itt is a jövedelmet folylyebb vigyé.

21.

Hasonló consideráció és szorgalmatossága legyen a tisztnek a mészárosszékek iránt is.

22.

Sokféle mesteremberek és czehek lévén Szent-Miklóson, a mint más uraságban szokás, mesterségbeli munkából szolgálatot, vagy más hasznót tegyenek az uraságnak.

23.

A czelli barátok által hagyott majorságbeli épületek nagyobbbrészt ledülőfélben lesznek. Azért gondja lészen a tisztnek azon épületet megsegíteni, a melyikhez sok költség nem kívántatik. A mely épületeknek reparációja pedig (nagyobb költségeket kíván), a méltóságos grófnak repraesentáltassék. és ő méltósága resolútiójától kell várni.

24.

Hegykői majorságát is, Agyagos nevű faluval, már most egészben egybefoglalá a méltóságos gróf a szentmiklósi jószággal, mihez képest ezen hegykői majorságot is szorgalmasan adminisztrálni tartozni fog a tisztt, és arról is számot adni.

25.

Egynehány száz forintból állók a restantiák, melyeket a méltóságos gróf készpénz helyett magához általvett a barátoktól, a mint az új inventáriumban specificálva találkoznak.

Ezen restantiákat azért e jövő Szent-György napra incassálni kell, és a ki egészben meg nem fizetheti, (annak) ad summum aratásig avagy a jövő szüretig lehet respiriumot adni, és akkor be köll szedni.

26.

Megérti a tisztt magától a méltóságos gróftól, mily kemény tilalom alatt kívánja ő méltósága a maga számára megtartani mind az öreg, mint az apró vadászatot az egész jószágban; erre is kiváltképen nagy vigyázása legyen a tiszttnek.

Ez iránt a speciális ordereket venni fogja a tisztt magától ő méltóságától.

27.

Azonkívül per expressum inhibeáltatik, és hasonlóképen serie tilalmaztatik, hogy akármí névvel nevezendő gazdaságot az oeconomicalis tiszteknek magok számára itt a jószágban erigálniok s tartaniok szabad ne legyen. Ugy hogy se magának a tisztttartónak, se a többi tiszteknek, akármely rendbeli oeconomiát is a jószágban tartani, ezen instructió szerint, semmiképen meg ne engedessék.

Actum in oppido *Hegykő*, die 1.-ma mensis Aprilis, Anno Domini 1719. Comes Josephus *Eszterházy* (L. S.).

A hg. *Eszterházy* család *kismartoni főlevéltárából* (Rep.: 60, Fasc.: G. Nr. 41.).

Közli: DR. MERÉNYI LAJOS.